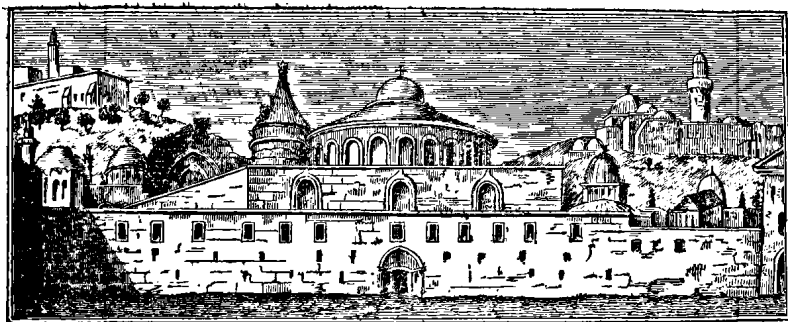

Մ Ի Փ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԵՐԱՐՈՒՄ ՏԱՐԻ
ԹԻՒՒ 2

ՓԵՏՐԱԼԵՐ 29
1868

ԱՐԳԵՅԻՆ, ԲԵՆԵՍԻԲԵԿԸՆ ԵՒ ԳՐԵԳԻՏԵԿԸՆ

ՃՀՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊՏՈՒԹԻՒՆ

(Հարանակութիւն և վերջ տես թիւ 1)

Ի նութեան թանկանոց Մարտի
տիեզերքը այնպիսի հասարակուն ճրէն
քի մը մէջ դրած է, որ, անհնարէ խո
տորիլ կամ խախտիլ, արարածոց մէջ
մարդը միայն ազատ ստեղծուած կ'երե
ւի, իբրեւ թէ սակման կամ օրէնք մը լռանի
այս թիւը կարծիքը Գահալիսիեցի զմարդ
իւր վեմական բարձրութենէն նուազ
թութեան և անպատեւութեան ստմին
մէջ, ուր միանգամ գլորողը եթէ յա
մառէ, դժուարաւ կրնայ ելնել, և ստ
անգամ սղատելու համար ըրած անկա
նոն ջանքը և միօրինակ ճիգը զնրքը ա
ւելի խորը սուզելու, քան թէ փրկելու
կը նպաստէ: Իւր խոտովանիքը որ մար
դը միայն իւր սահմանին մէջ ազատ է,
սակայն իւր սահմանէն դուրս տնջնե

լու տրտու չէ. չէ աղաւ անխորհրդոր
ծելու, ամեն բան, չէ ազատ իւր կրկ
առաջնորդութեան հեռեւելու, չէ
աղաւ անհատական շահու համար հա
ստիակաց իրաւունքը զոհելու, վեր
ջագէտ չէ ազատ ընել ինչ որ փաստ
կար է և անպատեւ, ինչ որ անիրաւ է
և վատ: Իւր սահմանն է այս, եթէ
յանդգնի իւր այս սահմանէն անցնիլ,
օրէնքը իւր բարեոյն համար կը հակէ
և օանձը կը քաշէ, և եթէ օրէնքը խուլ
և կոյր ըլլայ, կամ ինք առանց անոր
աննայու իւր երեւակայած վայրենի
ազատութեան հեռեւի, Նախախնա
մա թիւերը աւելի ազատ է անոր արդար
փոխարինութիւնն ընելու, և այն ա
տեն իւր կարծած ազատութիւնը իրեն

չօգնե՞ր . ինչ չափով որ կը չափե՞ նոյն չափով պիտի ընդունի . աշխարհս փութարկնութեան աշխարհ է :

Սէր հոգւոյն մէջ յաւիտենական օրէնք մը կայ , զոր պէտքը չէ եղծել . Դատաւոր մը կայ հոն որուն ազգաբարձութիւնը պէտք չէ արհամարհել : Դատարանութիւնը որ ամեն բանի օրէնք դրաւ , չի զնայու նաեւ ազատ մարդոյն ազատ օրէնք մը շնորհել . ուրով կարող ըլլայ մարդ իւր սահմանը ճանչնալ և ազնուութիւնը չի կորսնցունել . այս օրէնքն է խիղճը , որ եթէ անսամբ անոր կրնայ մեր ամեն գործերուն մէջ օրինաւորն ու ապօրինաւորը ճանչցունել . իւր պաշտօնն է մեր առնանական միտումները մեղի իմացունել և մեր վեհութիւնը յիշեցնելով՝ ըրած անարժան գործերնու վերայ ըզմեզ ամաչեցնել , խիղճը՝ ըստ որում օրէնք , ունի պատիժ մը . որ է այն խալթը , որով կը տագնապէ և կը տանջէ իւր ազգարարութեան դէմ՝ մեղանջող լիպտաւ սիրտը : (Յայտնի է որ այս տագնապը չըզգացողը կամ գազան է և կամ անգգայ) :

Բայց ո՞վ է այս անմահ օրէնքին հաւանակողը : — Լիբբը : Ո՞վ է կրից կառավարը . — Կամբը : Եւ ո՞վ է կամոց իշխանը : — Ենչուշտ բանը : Երգքանի որ քանը , այսինքն միտքը իւր կատարելութեան հասած չէ . քանի որ ուղիղ մշակուած չէ , կամբը իւր բազմանայ մէջ անկարգ է , հետեւաբար կիրքերն անդուսպ կ'ըլլան . որչափ որ կիրքերն անգուսպ ըլլան , խիղճը խաւարած կ'ըմնայ . և ուր խիղճը խաւարած է , հոն օրինաւորութիւն չի կայ , « խիղճը պայծառ ջահ մ'է , թէ որ վատ թար կիրքերով մը ճառած չըլլայ » : Լիբբերը չենք թուեր հոս . միայն կարծխօգրով կ'ըսենք որ , ուղիղ բանի դէմ՝ եղած բոլոր ձգտումները վատ կ'ըլլան մը կը յուզեն . այս յուզումը կը խաւարէ

խիղճը և ուղղութիւնն ու ճշմարտութիւնը կը խափանէ . այսպիսի յուզմամբ վարակուողը ոչ իւր պարտքը կը ճանչնայ և ոչ ուրիշին իրաւունքը , մը տացածին իրաւունքներ ստեղծելով , բուն իրաւունքը կը յափշտակէ , իւր աչքին գերանը չիտեսնելով՝ ուրիշին աչքին շիւղը հանելու կ'աշխատի . ինք կոյր է՝ և այլոց առաջնորդ ըլլալու կը յանդգնի : Եւ այսպէս ահա մարդ կ'իյնայ այնպիսի սոսկալի վիճակնայ մէջ , որով թէ իրեն և թէ նմանւոյն համար ալետաղի հետեւանայ պատճառ կ'ըլլայ : Բայց երանի թէ մէկ անգամ սխալելով խրատուի և ուրիշ անգամ՝ նոյնը չի կրնէ . որով փորձէն օգուտ քաղած կ'ըլլայ և ուղղութեան ու կատարելութեան դիմելու կը տրամադրուի :

Բայց սակայն շատ քիչերը այս կենսատու միջոյն ի գործ կը դնեն . իսկ կամակոր յամառեալը եթէ առաջին անգամ հակառակորդին ներողամտութեան կամ տկարութեան հանդիպելով՝ իւր անիրաւութեամբը յաղթանակել յաջողի , այնուհետեւ ալ համարձակ կը մղուի գիտութեամբ և կամաւ սխալելու . կամ թէ ինքզինք իրաւանց տէր կարծելով և ամենուին յաղթող ու ամեն բանի կարող երեւելու յիմարական խորհրդով իրեն չի վերաբերած գործերու մէջ կը նետուի իբր իրաւագէտ և ճշմարտասէր . բայց քանզի ոյսպիսին խորամանկ և նեղգաւոր ալ կ'ըլլայ , ուստի մինակ չի գործեր . իրեն համամիտ արբանեակներ ալ կը գտնայ . անոնցմով կը մղուի յասպարէզ : Եւ առջին դիմադրութենէ մը ետքը խղճին սաստիկ հարուածը կըզգացունէ իւր ապօրինաւոր ընթացքը . բայց յամառեալ ըլլալով՝ չանսար անոր , կարկի անստեղծ պատճառներ և փաստեր գտնել . սուտ ու սխալ հետեւութիւններ հանել . ըստ հաճոյից օրէնքներ մեկնել : Իւր չար գործը բարի նը-

պատակաւ ըրած ըլլալը կը ցուցունէ .
 իսկ ուրիշին թէ գործը և թէ նպատա-
 կը բարի եղած ատենն անգամ զայն գէշ
 կերպով կը մեկնէ . այսու ամենայնիւ
 գեռ կը պարծի և կը համարձակի ըսել
 թէ այս ամենը հասարակաց օգտին և ճշ-
 մարդութեան համար կ'ընէ. այս է իւր պա-
 տասխանը , որուն կը հակադրի գործը
 հանդերձ հետեւեալն . . . վստիչութեան
 նպատակն այն չէ . այլ՝ անպարկեշտ
 կիրք մը ունի առաջնորդ և չար կամք
 մը նպատակ . ինչ կրիւք որ վարակած
 է , նայն կրից թելադրութեամբը պիտի
 գործէ . որուն հետեւեալութիւնն ալ ըստ
 այնմ պիտի ըլլայ . Վստիչիք թէ ուղ-
 ղակի և թէ անուղղակի հասարակու-
 թեան նկատմամբ են . քանզի միշտ ա-
 ղադայ սերունդը դէպի շարժ պիտի
 առաջնորդեն իրենց օրինակովը . մաւ
 նաւանք երբ այսպիսիք հասարակու-
 թեան մտքին և սրտին աւելի մերձ յարա-
 բերութիւն ունին . ինչպէս են ծնողք ,
 եկեղեցականք , ուսուցիչք , իշխանք և
 հեղինակք . որք իրենց խօսքէն աւելի
 գործքով պարտին օրինակ ըլլալ . Վթէ
 քանի . մը եկեղեցականի ապօրինի ըն-
 թացքը առիթ կ'ըլլայ եկեղեցականնե-
 րը բոլոր մէկ ջուրով լուարու , անշուշտ
 իշխաններու ուսուցչաց և հեղինակաց
 անարդար ընթացքն ալ առիթ պիտի
 լինի անոնց բոլոր տեսակին անպատ-
 ւութեանը , թէ և սխալ հետեւու-
 թեամբ . Վհո մենք այսպէս կը գտնանք
 ազգին յետադիմութեան և ուսումնա-
 կանաց անպատասխանութեան ու թշուա-
 ղութեան պատճառը . առանց մոռ-
 նալու ուրիշ պատճառներն ալ , որ թէ
 առ այժմ մեր նպատակէն դուրս են ,
 և թէ անոնք ամենն ալ այս պատ-
 ճառին կրնան վերածուիլ .

(Յայտնի է որ այսպիսի մարդկանց
 խիղճը թմրած կ'ըլլայ , կամ թէ բռնիք
 խղճին իշխանութիւնը անոնց վրայ ազ-
 գեցութիւն չունի . քանզի կամքը ա-

նոր դէմ ըմբոստացած է , մինչ զի եթէ
 շատ նեղի մնայ , անոր ազդեցութիւնը
 նախապաշարման կուտայ , առանց զգա-
 լու որ ուրիշ աւելի տմարդի նախա-
 պաշարման մէջ կ'իշխայ : Խղճի այս կերպ
 թմրութեանն էն չերեակոյցուած չարիք-
 ներ մտան մարդկային ընկերութեան
 մէջ և բարոյականութիւնը , աղարտե-
 ցին , զոր վերտին կանգնել կարծեմ
 անհնար պիտի ըլլայ առանց վեհագոյն
 դժուրութեան մը ներկայութեանը : Իսկ
 խիղճը չմեռնիր և ոչ ալ կը խուսէ ,
 նա անմահ է , և միշտ պիտի մնայ հոն
 իւր խթանը մղելու համար .

Չարմանալի բան է որ տկաւեւին
 չարութեան վրայ պարծող անձինք
 բարութիւն արտադրելու խտտումով
 սրտեր գրաւելու կը յաջողին . զարմա-
 նալու բան է որ անձին օգուտը ամեն
 նուիրական պարտքերէ վեր դասողը կը
 կարողանայ յանուն հասարակաց օգտի ,
 յանուն բարեսիրութեան և անմե-
 ղութեան մարքեր խաբելու , այնպիսի
 մարքեր որ կ'երեւի թէ քիչ մը խորհիլ
 գիտեն . զարմանալու բան է կ'ըսեմ որ
 մարդիկ ըրածնուն գէշութիւնը ճանչ-
 նալու , սխալմունքներն ուղղելու սեղ-
 ուրիշին յանցանքը մէջ կը բերեն և ա-
 նով արդարանալ կը ձգեն :

Իսկ չէ կարելի արդարութեան
 առջև անմեղ սեպուիլ , երբ մէկը ըս-
 տուիւ մեղաւոր է . իւր վրայ՝ եղած
 յանցանքը չի սրբուիլ զայն ուրիշ մի
 ալ գործած ըլլալուն համար , ով կրե-
 լայ թող ըլլայ , յանցանքը միշտ նոյն է .
 փոխարինութիւնը միայն զայն կրնայ
 տրեւ . այսինքն՝ ճաննալ , զղջալ և ալ
 չմեղանել . Պէտք չէ խաբուիլ , կեռ-
 պարանքի , ձեւի , խօսքի և այլն փոփո-
 խութիւնը մարդս չեն կրնար առաքել
 նացանել , առաքինութիւնը շարու-
 նակեալ արդեանց վրայ կը կայանայ :

Դպարը ինչ գոյն և փայլ ունենայ
 միշտ շարտ է . առերեւոյթ տեսիլք որ

չափ տեսցուցաւ թեամբ մեր տեսաւ թեան
ընդհարի ։ միշտ երևոյթ է , Եւրոպա
կան է այն . անոր իրական ըսելը ար-
կարամտութիւն է , խորհող մտքերը
աղէկ հասկըցած են որ այսպիսեաց
գործոցը մէջ ոչ հաստատութիւն , ոչ
կենդանութիւն և ոչ ալ իրականու-
թիւն կայ , վասն զի անձնական նկա-
տումի համար ուրիշ զրկել կայ , վասն
զի կամարաշտութիւն , յանդգնու-
թիւն և աներեսութիւն կայ , վասն զի
յամուտութեամբ խղճի թմբութիւն
կայ . . . և . գեւ ևս շատ մը վասն զի
ներ որ օրինաւորութեան պատրուա-
կաւ ազգին տունը կը քակեն , ազ-
գասիրութեան դիմակաւ ազգին հո-
գին կը հանեն : Ըրդ՝ քանի որ չա-
րիքը բարեաց կերպարանքով կը ներ-
կայանայ և զինքը գգուողներ կ'ունեն-
նայ . քանի որ ստորին կիւրքեր ու անարգ
նկատուածները գործերու առաջնորդ-
են , միջդեռ մարդիկ իրենց՝ կամ
մասնաւորաց շահուն համար յանուն
խղճի նոյն իսկ խղճը կը խաւարեն , և
միջդեռ , ցաւօք սրտի կ'ըսենք , այս ա-
մենը անուրանայի իրողութիւններ են .
ուրեմն ասոնց շարունակութեան մէջ
անհնար պիտի ըլլայ խաղաղութիւն և
ի բաւ անդր յառաջագիմելու յոյսն
ունենայ , վասն զի յառաջագիմելու
աղբիւրները մենովաճառութեամբ խա-
փանուած են հասարակութենէն : զըրկ-
եալը միշտ զրկեալ , տկարը միշտ տկար
և ընկճեալ է : Բանաւորը կը հարու-
տահարէ , զօրաւորը կը յաղթէ , ստա-
խօսը կը խաբէ և աւազակը կը կողոպ-
տէ : համայն և այնպէս չարիք չը սեպ-
ուիր , ինչու որ ամենքն ալ իրաւունքն է
կը գոչեն :

Որդին իւր հօրը ստացածքը կը
կողոպտէ և հօր ինչը իմն է ըսելով ար-
գարանալ կ'աշխատի , դժբաղդաբար
ձայնակից եւ պաշտպան ալ կը գտնէ ,
այսպէս առանց հօրը հաճութեան ա-

նոր ընչից կը տիրէ և խղճի վիպու-
թեամբ ըրած կ'ըլլայ . « ահա խիղճ մը որ
ինչ օրէնքի հնազանդիլը չի գիտցուիր »

Եւ .

Եհա ուրիշ ճիւղալ մ'ալ , Ինքզինք
խոհուն և ուղղադատ համարող մէկը ,
գրքի մը գուռը կը կարգայ . ուր հե-
զնեակին կամ 'ի լոյս ընծայելու համար
առատաձեռնող բարերարին անուան
նու իրուած չորս տող երախտագիտու-
թեան ուղերձ մը կը տեսնէ . ինք չարա-
միտ ըլլալով թիւր կը մեկնէ , և ուրիշ
ներս ալ կը համոզէ որ այն առատաձեռ-
նութիւնը կամ աշխատութիւնը լոկ
այս գավէստից քննականութեամբ ըրած
է . ահա յառաջագիմելու մը որ բո-
լոր անմիա յետագիմականներէն աւելի
փաստակար է յառաջագիմութեան : Ես
ապաշնորհ , այն բարերարին արգեամ
բը կը ձօնանայ , կը զարգանայ , միտքը
կը մշակէ և քանի մը տող շնորհակա-
լութիւն կը տեսնէ . « հ , ստեղծում կը
ստաճառեն արգարեւ այս ամենը ,
քանզի ասոնք մարդկային սիրտ կրողի
գործեր չեն , և չը գիտեմ ինչ անուն
տալու է , ինչու որ գազանաց մէջ՝ ան-
գամ երախտագիտութիւն կայ , որք
զոնապէս շարժումներով կ'ունենան յայտ-
նել երախտաւորին իրենց՝ զգացումը :
բոյց այս մարդը , բանական էակը ,
գերազանց կատարելութեամբ ձախա-
ցած արարածը չուզէր երախտից ձանչ-
նալ . վասն զի իրեն ինքնասիրութեանը
կը դպչի : Բարեւոյն անգգայ այս սիրտը՝
ուշիմ , նրբամիտ և հնարագէտ երեւ-
ւիլ կ'ուզէ . ուստի ամեն բան իրեն
ճարտարմտութեանը կ'ուստարն որ հա-
սարակոց բարոյն ցեցն ու ստիճնէ :
վասն զի բազմութեան օգուտը կը
պատէ և առաքնութիւնը կասկածե-
լի երկցնելով ճշմարիտ առաքնին
անխօսութեան և անգործութեան կը
մատնէ , բոլոր ըրածները խղճմտանայ
վկայութեամբ ըրած կը հաշակէ , ահա

քեզ խօսքի և գործքի ներհակութիւնն տեսնա՛ն Ճշմարտութեան դէմ ընդդէմ մարտաւումն, որն որ չէ թէ միայն որ և իցէ միջոցով չի խրատուիր, այլ նաեւ և կը յարգուի և կը գովուի :

Հասարակաց վերայ հոգ ունեցող իշխան մը՝ երբ իւր ժողովուրդը լաւութեան մէջ պահելու նպատակ ունի, մոլին կը պատժէ և պապքինն կը վարձատրէ, որով աղին և բարեբաւոյ մարդիկ կը չարանան և փոխանակ նեղագաւոր խաբէբայներու, կը հաճմարձակին իւր քով յաճախել հաւատարիմ և ճշմարտամեք մարդիկ, որք մինչև այն ատեն միշտ հեռի կը չըլնին և առանց հրաւերի չէին մերձենար, այն ատեն օգտակար և՛ կենսատու խորհուրդներով կրտին կարգադրուիլ ամեն բան, հիանալի կերպով կը տաւ թաժուի ժողովուրդին մէջ խաղաղութիւնն ու երջանկութիւնը, չարերը սարսափած, կրտուրուին կամ բարի ըլլալ և կամ՝ արդարութեան երեսէն խոյս տալ :

Իսկ երբ իշխանը՝ անհոգ է, երբ չարաբարոյները օր յաւուր երես կառնեն և՛ ստախոսները վարկ կրտանան, այն ատեն հարկաւ առաքինին զոռաւ նօք ետ պիտի քաշուի, վասն զի գիտէ նա որ այնչափ նեղագաւորաց մէջ ճշմարտութեամբ չի պիտի կրնայ գործել կամ տնտես պիտի յարմարի, և կամ առանց օգուտ մը ընելու տնտեսութիւն պիտի ըլլայ, գուցէ և պիտի մեռնի տաւաթամ և ապարդիւն, իւրտի խահէ մութեամբ արտանձնանալով սրտին մէջէն եղած վնասուց վերայ ողբալու կը հարկադրի, արդէն մոլի մարդկան ու զաճնալ այս է, այնուհետեւ գործերու աղաւաղումը կրտիսի ժողովուրդի թշուառութիւնը կը տիրէ, առաքինեաց արտառու հեծեծանքը կը թուի և մոլիները համարձակութիւն առած խորխտ ամբարտաւանութեամբ՝ ստին

անբաւ չարիք կը գործեն : մինչ զի չաւրութենէ ստակացող մարդիկ անգամ ապահով ըլլալու համար կրտուրուին կամաց կամաց չարանալ, ինչո՞ք որ՝ Սուրխաբեր մտիկ ընող իշխանին բողոր ծառայներն ալ չար կ'ըլան 7 : Այս պիտի իշխանին որ ինչեւիցէ նկատու մի հաճմար ամբարիշտը կը պաշտպանէ և արդար իւր իրաւունքէն կը զրկէ, թող ամեն օր կասկածի նա, ամեն իրաւի մէջ իւր կեանքը, հանգստութիւնը և երջանկութիւնը փոստի մէջ է, քանի ինչպէս կը յուսայ երջանիկ ըլլալ քանիսը անմեղներու թշուառութեան պատճառ կ'ըլլայ, արդարութեան հատու սուրբ բարակ թելով կարեւոր է անոց գլխուն վրայ ինչպէս՝ իննեպիտ կ'երեւակայէք, « Որովհետեւ Ստուծայ արդարութիւնը պիտի յայտնուի երկնքէն, ճշմարտութիւնը անիրաւութեամբ բռնող մարդոց բոլոր ամբարշտութեան ու անիրաւութեան վերայ » :

Վնն խոհական օրէնսդիր չէ մօռցած պատիժ տահմանել չարերու համար, վասնզի ժողովրդեան բարոյակաւ նրն ուղղելու և կեանքն ապահովելու գլխաւոր միջոցներէն մին ալ այն ըլլալը քաջ ճանչցած է, նայնպէս և խոհեմ ծնողը խրատու մեղքին հետ գաւազաւ նի օշինդրնալ կը խառնէ՝ զաւկին բարեւառութեանը համար, և « Դաւաղանք խնայող հայրը իւր որդին չի սիրէր 7, մահաւանդ արդարութիւնն ալ կը պահանջէ՝ որ առաքինիները՝ վարձատրուին և մոլիները պատժուին : Իսկայն այսօր այնպիսի յանցանքներ անպատիժ կը մնան, որ պատժուած յանցանքներէն աւելի վնասակար են, եթէ ուրիշին ստացուածքը կողոպտող աւագակը՝ զատժոյ արժանի է, ինչո՞ք ստախոսը՝ անկէ աւելի չի պիտի պատժուի : Նա ալ ուրիշին իրաւունքը կը

յափշտակէ և ճշմարտութիւնը կը պահէ ։ մանաւանդ ստախոսը սա առաւելութիւնն ալ ունի որ ճշմարտութեան գեղեցիկ անունին տակ ծածկուած՝ արդարութեան անունով կը մօտի և անխառնութիւն կ'ընէ ։ ուրկէ զգուշանալու համար սե կնիք մը պէտք է ձակտին վրայ ։

Եւստ ասկերախորը չի պատժուիր, որ ընդունելով արժանաւորաց և կաբօտեալներու իրաւունքը՝ բացարձակապէս կ'ուրանայ զայն, որով թէ՛ զըրկողութիւն, թէ՛ յափշտակութիւն ըրած կը լըայ և թէ՛ երախտաւորաց ձեռքերը կը կտրէ, որ ուրիշին ալ չի բաբերարեն, ասոնք են ահա հատարակութեան նիւթական ու բարոյական շահերը խափանողներ, ասոնք են եղեռնագործներու գլուխ, քանզի ասոնց ըրածը ամենէն սոսկալի չարիքներու աղբիւր կը դառնան, և սակայն աչքի չը զարներ ։ ոչ ոք այս բանին ուշադրութիւն կ'ընէ, ուստի և ուրիշ չարիք գործողներէն աւելի բազմաթիւ են ։ ամեն տեսակ ընկերութեանց հետ աշարհէ կը կենակային, միշտ ժողովուրդէն մէջ գտնուելով իրենց անպատիժ մնացած ականջ կը փոխադրուի շատերուն ։ Թող աշխատի ազգասէրը, ուստի ամենապէր և բարեկարգիչը որ ազգը յառաջագնէ ։ միշտ պիտի տեսնայ որ իւր աշխատութիւնը ապարդիւն ելած են, քանզի սրուն վըայ որ համարում ունէր ։ նա աւելի իւր սրտին վիշտ պիտի պատճառէ ։ Սկզբնական վատ ունակութեանց վրայ արուեստական մրտափոթութիւնն ալ աւելցած՝ պիտի գործէ միշտ պատրուակեալ, մեծամեծ բաներ, պիտի խոստանայ՝ և ոչինչ պիտի հատուցանէ, բարիք յառաջագրելով չարիք պիտի սերմանէ, և երբ խայտառակութիւն պիտի համարձակի ըսելու որ « հասարակութիւնը իմ պիտիս քի ճանցաւ » ։ Բանկով ազգ մը չէթէ միայն յառաջ

չերթար, այլ գէթ իզոտ տեղն անգամ չէ կարող կենալ ։ հակառակ հողմերու պատահող նաւաւ նման միշտ պիտի ծփայ, և եթէ հմուտ ղեկավարի մը չի պատահի, խորտակու ինն անհրաժեշտ է ։

Եւստ սակայն ճշմարտութիւնը որ միշտ կը հոկէ և մարդկան գէպ իրեն դառնալուն կրտպանէ, օրմը վերջապէս կը յայտնուի և կը խոյտառակէ այն ամեն խաւարային խորհուրդները, որք իրեն գէմկենալով կ'ուզէին անյայտութեան մէջ թաղել ։ կ'երեւի անոնց՝ որք զինքը տեսնել չէին ուզեր, կը բանայ անոնց սրտին վարագոյրը, ուր ծածկուած գաղտնիքները կը պարզուին և մարդկութեան միտասկար խորհուրդները կը նշաւակուին ։ Եւստ աստեղ կ'ուզէ թշուառականը ետ դառնալ իւր ձամբէն, բայց վե՛ժմիդիքներու բազմութիւնը, տարածած՝ ապաշաւը և ունակութեան զօրութիւնը չեն թողուր զինքը իւր նպատակին հասնելու ։ Իսբէ, ինչ տակալի է այն արտեն անոր միջակը, հասարակութիւնը մէկ կողմէն, ճշմարտութեան յայտնուիլը և խղճմտանաց արդար խայթոցը միւս կողմէն զինքը չարաչար կը հարուածեն, ասոնք այնպիսի պատիժներ են, որոնց առջեւէն խուսելն անկարելի է, զի տակցութիւնը զոր ալ չի կրնար ուրաշնալ, միշտ իրեն պիտի ներկայացունէ ամեն բան, որ բաւիղ, որ մթնութեան անթափանց խորշէն ալ մանայ, արդարութեան այս արթուն ոտականները, միշտ իւր գործոց համարն ու դատակնիքը իրեն պիտի ներկայացունեն ։ միշտ պիտի կարգայ վանտը, պիտի սուկայ և քառմնելով ինք իրմէ զարհուրած փախչիլ պիտի ուզէ, սակայն զինքը պատասպարող խորշ մը անգամ չի պիտի գտնուի ։ իւր չարաչար անձը չըջապարող ամեն բան իւր չարեաց քարոյ պիտի կանգնին, հանգիստ տեղ

